

HITZ MAILEBATUEZ

Donostia, 1982-IX-24

Koldo Mitxelena

Inor gutxik ukatuko luke gaurregun euskaldunen artean nabari den erdaratikako hitzen premia gorria. Hori horrela delarik, bi auzi sortzen dizki-gu gutxienez egoera horrek:

a) nondik-norakoa da premia horren neurri arrazoizkoa, zuzena ez bada ere;

b) zer itxuratan agertu behar dute mailebutan hartzen edo hartuko ditugun hitzok.

Mailebuen beharra nondik datorren bistan dugu. Euskara, hizkuntza “ñimiñoa” izateaz gainera, ez da erabilia izan, menderen mendetan, hainbat eta hainbat eremutan. Eremu horiek euskaraz landu nahi baditugu, beraz, eta badirudi euskaraz landu nahi ditugula, gure hitz-altxorra ia itxuragabeki ugaritu beharrean aurkitzen gara, dela hitz sortuen medioz, dela bestetariko hitz “arrotzen” bitartez.

Aski nabarmen dela deritzat ezin dezakegula hutsune hori etxeko gaiez bete. Ez hori berez ezinkizun litzakeelako (ikus beza, nahi duenak, zer gertatu zitzaion hungaroari, magyar-ari, XVIII. mendean eta arrezkero), baizik eta ezinkizun delako bat-batean eta itsumustuan mende luzeek utzi duten hutsar-tea betetzea.

Esan dezadan, gerora gabe, egoera eskas hau ez dela euskal hitz-altxorrena (“kultoagoek” “lexikoa” deitzen duten horrena) soil-soilik, gora-goko mailako beste eskasien ume delako: ikusteko begirik duenak, bekus. Zor zaiona aitortzen badiogu egiari, gainera, eskasia eta are gabezia ez dira euskararen edo euskal hiztegiarenak, euskaldunonak baizik, hondarrik hondarre-nean bederen. Salbuespen urriak salbu jakitearen alorrak, esate baterako, ez ditugu artean gehiegi landu, ez euskaraz eta ez erdaraz. Zerbait ikasi egin dugu, onenean ere, alor horietan, baina ikasi duguntxoa, besterengandik ikasi dugunez maizenik, besteren hizkuntzan ikasi dugu eta ikasten. Morrontza honetarik ihes egin nahi badugu, bai hizkuntza gaietan ere, noraezeko izango dugu hitzak ez ezik bestelako sorkariak ere sortzea.

Normalerantz jo nahi badugu, eta normalerantz jo behar genuke, nolaz-paiteko hesiak ipini beharko dizkiogu geure hiztegiari, hesi eta mugarri aldakorak alde batetik eta iraunkorrek bestetik. Urrutiko inoiz batean, Bilbon noski, "Euskal hitzak zein diren" edo zelako erabakia hartu zuen Euskaltzaindiak. Erabakiaren mamia eta muina hauxe genuen, oker ez banabil: hitzaren jatortasuna ez dela etorkiaren arabera neurtzen, hiztunen usarioaren arabera baizik. Nondinahiko den, bada, euskarazkoa da euskaldunek erabili eta erabiltzen badute. Zenbatek, zenbatetan eta zenbateraino, ordea, erabili?

Jakina da euskaldunok, baita garbizaleenok ere, bi hitz-zorro izan ditugula aldamenean, hizketan ari garelarik. Hobeki esan, zakutto bat alde batean eta zaku sakon-zabala bestean. Lehenbizikoan, euskarazkotzat guztiok edo gehienok dauzkagunak daude; bigarrean, berriz, erdararen (inguru haue-tan, erdara baten) ondasun itxuraz azkengabeak gordetzen dira. Eta hartan ez badugu aurkitzen bila gabiltzana, sarri askotan sartuko dugu bestean eskua, hor nekerik gabe idoro dezakegulakoan.

Jokabide honek ez dirudi egoki idazterakoan, ezta ere aho-hizkera lan-duagoan. Norbaitek, Euskaltzaindiak inork baino lehenago, saiatu beharko luke soroa usuago mugarrizten eta hitz kontuak garbitzeko galbae tapituagoa erabiltzen. Ezta hau, ordea, begien itxireki batean erabaki daitekeen arazoa. Are gehiago, ez da, gainera, hemen eta orain dihoakiguna.

* * *

Hitz edo morfema berriak hartzerakoan, eta berriak dira aspaldixkodanik hartuak ez ezik onartuak ere izan direnak gure artean, itxuraldaketaren bat edo beste nozitu behar izaten dute. Hor daude itxuraldaturik dauzkagunak eta horiek ez dute, gehienbat, ukitu berriren premiarik. Bestek dira, agian, berri-berriak, ezinbestearen ezinbestekak harrerazi dizkigunak (dema-gun ikusi berri dudak *exakzioa*) holako zerbaiten premia bizian aurkitzen direnak.

Hotsen aldetik, hobeki esan, hizkuntza idatziaz ari garenez, letren alde-tik nola erdaratikako hitzak egokitu da lehen puntua. Bigarrena, berriz, eta ez da bestea baino errazagoa, iturburuari dagokiona da. Erdara esan ohi dugu euskaldunok eta nahiz ongi dakigun "erdara" hitz-estalkiak hizkuntza bat baino gehiago tapatzen dituela (hitz bitan, gurea ez diren lehengo, oraingo eta etorkizuneko hizkuntzak oro), badugu halako ixuri bat nork bere inguruko erdara erabateko ERDARA *kat' exokhen* balitz bezala hartzeko. Eta egungo egunean eta bizi garen Euskal Herriko partean, gaztelania da *de facto* erdara bakarra, are gehiago hizkuntza gidari bakarra, milaka eta milaka hitz berri guri, eta guri ez bada gure ondorengoei, sartu nahi dizkietenean.

Zenbait iritzi agertu izan dira gure artean hitz mailebatuen iturburuari dihoakionez, eta aditzera eman nahi nituzke, goitik behera, inoren izenik aipatu gabe, premiarik ere ez dagoelakoan. Ordena hau litzateke:

1. Bada erdaratik hartzekoak jatorrizko erdaratik hartu nahi duenik eta aldakuntzarik gabe, ahal den neurrian: *paidagogia, pterodaktylu, psykhologia*, etc.

2. Erdararen itxura ahalik eta leialkienik gorde nahi dutenak baina Erdararenak, lehen esan dugun bezala: *texto, doktore, exakzio, experimentu...* Eta erdaraz *film filme* bihurtu badigute, guk ere *filme*-ri eutsi beharko, esate baterako.

3. Badira bitarteko erdararen oztopoak erraztu eta xinpletu nahian dabiltzanak: *testu, dotore, esperimentu* (edo *-mendu*) eta abar. Maila ugari aurki daiteke, noski, horrelakoen artean.

4. Azkena izan daiteke Arana Goirik eta gero, euskal kondairen legeak hobeki zekizkitela, Olabidek eta hartu zuten bidea, izen propioetan batez ere. Olabideren *ebaingeri*-ak, adibidez, dakarren egitea duela 1.700-2.000 urteko mailebuak euskararen barruan har zezakeen antza da: lat. *euangelium ebaingeri* bihur zitekeen eta badirudi ia *ebaingeri* bihurtu behar zuela.

Dena den, eta bigarren eta hirugarren iritzien artean sor ditezkeen istilurik nagusienak nik, guztiz oker ez banabil, Bergaran azaldu nituen: ikus **Euskera** 24² (1978), 773-785. Gehiago erants daitezke, dudarik gabe. Ez dut, beraz, berriz banaka honera aldatu beharrik. Teknikoegia zela esan zuen nere miresleren batek, baina ez dut uste kontu teknikoak beste inola trata daitezkeenik.

Badakit auzi honetan lehen gertatu eta eginaren indarra arrazoibide nagusi gisa sartu nahiko dela. Lehen egina ez da, ordea, ongi eta zuzen egina, nahi eta ez.